

УДК 343.13

Діана Борисівна СЕРГЄЄВА,

доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри правосуддя юридичного
факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ДІАГНОСТИКИ ДОСТОВІРНОСТІ ВЕРБАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ, ЩО ПОВІДОМЛЯЄТЬСЯ, У ДОКАЗУВАННІ ЗА ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Інструментальна діагностика достовірності вербальної інформації застосовується наразі в Україні у багатьох сферах суспільного життя, проте особливо важливого значення цей метод набуває під час розслідування кримінальних правопорушень. Сфера кримінального судочинства послуговується результатами інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації переважно у випадках надзвичайної складності розслідування, відсутності реальних криміналістичних версій та необхідності отримання пошукової інформації для їх подальшого висунення, відсутності процесуальних доказів винуватості або невинуватості особи у інкримінованому їй кримінальному правопорушенні, а також відсутності реальної можливості у підозрюваного спростувати висунуту йому підозру та забезпечити захист від обвинувачення іншими доказами тощо. Часто метод використовується у випадках, коли підтвердити або спростувати інформацію, що повідомляється свідком, потерпілим або підозрюваним іншим шляхом неможливо.

Результати аналізу наукових джерел, у яких висвітлювалися питання використання поліграфу у таких країнах, як США, Канада, Японія, Китай, Ізраїль, Польща та ін., переконливо доводять результативність інструментальної детекції вербальної інформації та достовірність її результатів. За умов використання валідних методик інструментальної детекції, а також емоційної яскравості події, обставини якої перевіряються та у якій особа, що перевіряється особисто приймала участь (або особисто бачила подію чи чула про неї від особи, яка приймала у ній участь), можливо точно встановити факт повідомлення людиною неправдивої інформації, що має значення для кримінального судочинства.

Щодо встановлення можливих напрямків використання результатів інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації, чи можуть вони бути доказом у кримінальному провадженні, необхідно насамперед встановити, у якому процесуальному джерелі такі результати можуть бути закріплені для подальшого використання.

Системний аналіз судових рішень у кримінальних провадженнях (за 2007–2017 рр.), в обґрунтуванні яких бралися до уваги результати поліграфічних досліджень, свідчить про те, що у переважній більшості випадків такі дослідження оформлюються у процесуальній формі висновку експерта. Так, поліграфологами проводилися «судова психофізіологічна експертиза із застосуванням поліграфа», «судово-психологічно-фізіологічна експертиза з використанням поліграфа», «психофізіологічне дослідження із застосуванням апарату поліграфа», «психофізіологічне дослідження правдивості показів», «психофізіологічна експертиза достовірності показань» тощо. У переважній більшості випадків поліграфолог, який проводив відповідне дослідження, підписував свій висновок як «експерт», «експерт-поліграфолог» тощо.

На наш погляд, хибній практиці ототожнення поняття «судового експерта», «експерта-поліграфолога» й спеціаліста – поліграфолога певною мірою сприяє той факт, що наказом Держспоживстандарту № 327 від 20.07.2010 до Національного класифікатору України ДК 003:2010 «Класифікатор професій» під кодом 2144.2 внесено професію «експерт-

поліграфолог». Зважаючи на це, окремими фахівцями робиться хибний висновок про те, що вони мають право брати участь у кримінальному судочинстві у якості саме експерта (ст. 69 КПК України) та складати висновок експерта, що буде мати доказове значення у кримінальному провадженні.

Судовій практиці відомі лише поодинокі випадки, у яких поліграфолог, усвідомлюючи, що він не є судовим експертом, оскільки не має відповідної атестації та не внесений до Реєстру атестованих судових експертів Міністерства юстиції України, складає за результатами відповідних досліджень акт, довідку та ін., що можуть визнаватися судом документом – доказом у кримінальному провадженні.

Також, правомірним є, на наш погляд, визнання в якості доказу у кримінальному провадженні показань допитаного в судовому засіданні в якості свідка поліграфолога, який проводив відповідні дослідження в ході розслідування.

Необхідно враховувати, що судовою експертизою у кримінальному провадженні може бути не будь-яке дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, а дослідження, методика проведення якого є науково обґрунтованою, валідною та відповідає іншим, встановленим відповідною галуззю знань критеріям. Саме такі методики проведення судових експертиз відповідно до закону України «Про судову експертизу» підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України (крім судово-медичних та судово-психіатричних). Перелік судових експертиз, їх основні завдання та орієнтовний перелік вирішуваних питань міститься у Науково-методичних рекомендаціях із питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами і доповненнями). У пункті 6.8 розділу IV «Психологічна експертиза» вказаних Рекомендацій зазначено, що з метою отримання орієнтувальної інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа. Також визначений предмет такого опитування – отримання орієнтувальної інформації щодо: ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою інформації та ін. Таким положенням законодавець визначив можливою лише участь поліграфолога у проведенні судово-психологічної експертизи, яка проводиться відповідно не ним особисто, а судовим експертом – психологом (якщо сам психолог не є одночасно й поліграфологом). Жодних інших видів досліджень та судових експертиз, у тому числі й тих, що б могли проводитися поліграфологом самостійно, Рекомендації не містять.

На наш погляд, саме відсутність атестованих та зареєстрованих належним чином методик поліграфічних досліджень є причиною відсутності єдиної термінології у позначеннях так званих судових експертиз, що проводяться у кримінальних провадженнях поліграфологами, та є однією з головних причин, з якої висновок експерта, складений як результат інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації, що повідомляється, не може бути визнаний доказом у кримінальному провадженні.

Таким чином, відсутність єдиних науково-методичних засад проведення інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації, що повідомляється, призводить до грубих правових помилок, яких припускаються як поліграфологи у своїй самостійній експертній діяльності, так і особи, які залучають їх до кримінального провадження, та як наслідок – до дискредитації застосування поліграфа як методу дослідження.

Наприкінці зазначимо, що певний час популярними були пропозиції вчених щодо наведення у КПК вичерпного переліку технічних засобів, використання яких є допустимим у кримінальному провадженні та до кожного із таких засобів визначити особливості їх застосування. З одного боку, можна погодитися з аргументацією видатного вітчизняного вченого-криміналіста М. В. Салтевського, який зазначав: «Якщо засоби діяльності слідчого законні і законна технологія їх застосування, то матеріали таких технологій повинні мати статус доказів, а не статус матеріалів, які на даний час є тільки додатками до протоколів» [1, с. 54]. Але навряд чи може існувати закон, в якому наведений виключний перелік всіх можливих науково-технічних засобів та особливості їх застосування. Саме тому криміналістами розробляються та постійно удосконалюються критерії допустимості науково-технічних засобів, до яких ми відносимо законність у сенсі того, що їх використання не суперечить чинному законодавству, а також їх науковість, безпечність, етичність та інші.

Відповідність поліграфа як науково-технічного пристрою цим критеріям є предметом полеміки вчених та практиків й донині, проте, на наш погляд, поліграф відповідає всім необхідним критеріям: його використання хоча й прямо не передбачено КПК України, проте й не суперечить його положенням (за окремими виключеннями, коли в нормі закону чітко вказані науково-технічні засоби, що застосовуються під час проведення відповідної процесуальної дії), застосування поліграфа базується на положеннях відповідних наук, тобто відповідає критерію науковості, є безпечним для особи, що проходить тестування та не суперечить критерію етичності.

Наразі результати використання поліграфа у досудовому розслідуванні можуть мати доказове значення лише документу та показань поліграфолога в якості свідка за умов відповідності їх встановленим вимогам.

Для використання результатів використання поліграфа у виді такого доказу, як висновок експерта, необхідно внести відповідні зміни й доповнення до закону України «Про судову експертизу», до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, а головне – зареєструвати загальноприйняті, апробовані світовою практикою методики інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації в Реєстрі методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України.

Список бібліографічних посилань: 1. Салтевський М. В. Про поняття доказів у новому кримінально-процесуальному законодавстві. *Право України*. 1996. № 1. С. 52–54.

Одержано 13.10.2017

УДК 343:232

Давид Володимирович СИМОНОВИЧ,

доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
начальник відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0285-4005>

ЧИ БУТИ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Важливим кроком реформування інституту дізнання стало прийняття у 2012 р. чинного КПК України. Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК України дізнання визначено як форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків. Тобто, тим самим законодавець запровадив ще одну новелу, а саме: інститут кримінальних проступків. Проте до сьогодні його так і не було введено в дію, з огляду на те що нагальним питання є напрацювання й формування відповідних пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення чинного законодавства України з цього питання. Водночас запровадження інституту кримінальних проступків є позитивною новацією. Введення цієї категорії, насамперед, надасть можливість спростити судову процедуру, зменшити матеріальні витрати на проведення досудового розслідування, мінімізувати невинновдані витрати держави на утримання осіб у місцях позбавлення волі, а слідчі отримають змогу зайнятися розслідуванням тяжких, особливо тяжких і резонансних злочинів. Адже нині розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів становлять лише чверть від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень. У той час як некваліфіковані крадіжки, шахрайства (ч. 1 ст. 185, ч. 1 ст. 190 КК) та легкі тілесні ушкодження (ст. 125 КК) сягають майже 40 %. Тож, метою спрощеного провадження щодо кримінальних проступків має стати